

Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti

TASHENEV
UNIVERSITY

“Alisher Navoiy va XXI asr”

10-ULUSLARARO KONFERANSI

Toshkent-Shimkent, 2025-yil 6-fevral

“Әлішер Науаи және XXI ғасыр”

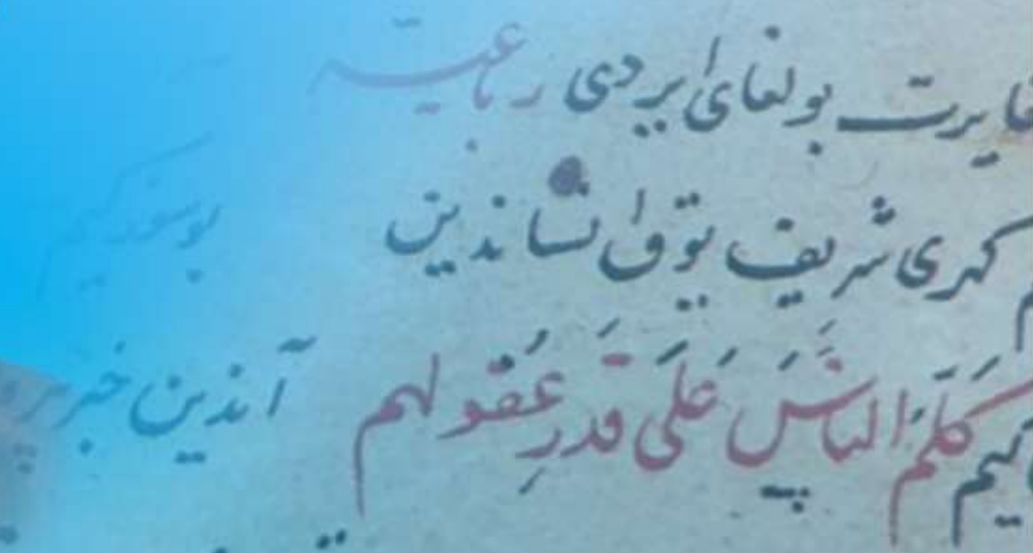
10- ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ

Ташкент-Шымкент, 6 ақпан 2025 жыл

“Alisher Navo'i and the 21st century”

10th INTERNATIONAL CONFERENCE

Tashkent-Shymkent, February 6, 2025

**Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Qozog'iston Respublikasi Jumabek
Tashenev nomli universitet**

«ALISHER NAVOIY VA XXI ASR»

**mavzusidagi 10-uluslararo konferansi
materiallari**

2025-yil 6-fevral

Toshkent – Chimkent – 2025

UO'K: 821.161.1=512.133

KBK: 83.3 (50')

A 51

Mas'ul muharrirlar:

Shuhrat SIROJIDDINOV,

filologiya fanlari doktori, akademik
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti rektori

Kanat BAYBOLOV,

Jumabek Axmetuli Tashenev nomli universitet rektori,
texnika fanlari doktori, professor

Tahrir hay'ati:

Boqijon To'xliyev (O'zbekiston), Nurboy Jabborov (O'zbekiston), Parida Bayneeva (Qozog'iston), Kemal Yavuz Ataman (Turkiya), Yashar Qosim (Ozarbayjon), Islam Jemeney (Qozog'iston), Farhod Rahimiy (Eron), Sholpan Arzimbetova (Qozog'iston), Karomat Mullaxo'jayeva (O'zbekiston), Janna Botabaeva (Qozog'iston), Baxtiyor Fayzullayev (Tojikiston), Dilnavoz Yusupova (O'zbekiston), Nozliya Normurodova (O'zbekiston), Shahlo Naraliyeva (Qozog'iston), Ilyos Ismoilov (O'zbekiston), Azizullah Aral (Afg'oniston), Orzigul Hamroyeva (O'zbekiston), Ozoda Tojiboyeva (O'zbekiston)

Ushbu to'plamda "Alisher Navoiy va XXI asr" mavzusidagi 10-uluslararo konferansi materiallari jamlangan. To'plamda Alisher Navoiy adabiy-ilmiy merosining mumtoz adabiyotimizdagi o'rni va bugungi kun uchun ahamiyati, shuningdek, shoir ijodiga bog'liq holda matnshunoslik va tilshunoslik muammolariga doir ilmiy maqolalar o'rin olgan. Navoiyshunoslikning bugungi holati va istiqboli borasida muayyan tasavvur berishi uning ahamiyatini belgilaydigan omillardan biridir. Kitob filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistrantlar va bakalavr talabalari hamda keng o'quvchilar ommasiga mo'ljallangan.

Mualliflar qarashi va asarlar nomlaridagi imlo tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

**Әлішер Науаи атындағы Ташкент
мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті**

**Қазақстан Республикасы Жұмабек
Тәшенев атындағы университет**

«ӘЛІШЕР НАУАИ ЖӘНЕ XXI ҒАСЫР»

**тақырыбындағы 10-халықаралық
конференция материалдары**

2025 жыл 6 ақпан

Ташкент – Шымкент – 2025

1. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. 20 жилдлик. 6-жилд: Хазойин ул-маоний: Фавойид ул-кибар. Илмий-танқидий матн асосида нашрга тайёрловчи: Ҳамид Сулаймон. – Тошкент: Фан, 1990.
2. Алишер Навоий. Фавойид ул-кибар. Хазойин ул-маоний. Тўртинчи девон. – Тошкент: Tamaddun, 2011. – 780 бет.
3. Алишер Навоий. Фавойид ул-кибар. Хазойин ул-маоний. Тўртинчи девон. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2021. – 840 бет.
4. Alisher Navoiy. Kulliyot. Qo'lyozma. Fransiya Milliy kutubxonasi. Suppl. Turc. 317-inv. raqam.
5. Мадалиева, О. Алишер Навоий девонлари қўлёзмаларининг таркибий-қийсий тадқиқи. – Тошкент: Donishmand ziyosi, 2021. - 680 б.
6. Ҳакимов Муҳаммаджон. Алишер Навоий “Куллиёт”ини илмий тавсифлаш тажрибасидан. // Адабий мерос. – Тошкент, 1980. № 3 (15). – Б. 9 – 16.
7. Ҳакимов Муҳаммаджон. Шарқ китобат ишида “Куллиёт”нинг ўрни // Адабий мерос. – Тошкент, 1988. 3(45). – Б. 74 – 77.
8. Сулаймон Ҳамид. Алишер Навоийнинг Париж куллиёти. // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 1981. № 2. – Б. 191 – 194.
9. Сулаймон Ҳамид. Алишер Навоий куллиёти қўлёзмалари тадқиқотидан // Адабий мерос. – Тошкент, 1973. №3. – Б. 83 – 93.
10. Сулаймонов Ҳ. “Хазойинул-маоний” текстларини ўрганиш ва нашрга тайёрлашнинг асосий масалалари. // Алишер Навоий. “Хазойинул-маоний”. Т. 1.: “Ғаройибус-сиғар”. – Т.: Ўз ССР ФА нашриёти, 1959. 17-б.

HUSAYN BOYQARO – HUSAYNIY ADABIY MEROSINING O'ZBEKISTONDA O'RGANILISHI

Jo'rayeva Husnigul Bo'riyevna

TDO'TAU doktoranti, PhD

jorayevahusnigul@gmail.com

10.52773/tsuull.conf.navoiy.2025/VLVD4247

Annotatsiya. *Xuroson davlatining hukmdori Sulton Husayn Boyqaro sohibi devon shoir sifatida o'z davrida mashhur bo'lgan. Maqolada shoh va shoir Husayniy ijodining O'zbekistonda o'rganilishi xronologik tartibda kuzatilgan. O'zbek husayniyshunosligida amalga oshirilgan tadqiqotlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan.*

Kalit so'zlar: *Hiro, shoh, shoir, qo'lyozma, adabiy muhit, Xuroson, Boyqaro, an'ana.*

HUSAYN BAYQARO – STUDY OF HUSAYNI'S LITERARY HERITAGE IN UZBEKISTAN

Abstract. *This article examines the poetic and ruling legacy of Sultan Hussain Baykara, who was renowned in his time as a poet under the pen name Husayni. The study traces the development of Husayni's literary and political contributions chronologically, focusing on their historical and cultural significance. Additionally, the article provides a scientific analysis of the research conducted in Uzbekistan on Husayni studies, evaluating the progress and key findings in the field.*

Keywords: *Herat, king, poet, manuscript, devan, secretary, ghazal, art, tradition.*

Turkiy xalqlar tarixida ilm-fan, san'at, adabiyotga homiylik qilgan hukmdorlar ko'p bo'lgan. Ularning rahnamoligi ostida Turon zaminida ilm-u hunar, madaniyat, ma'rifat taraqqiy etgan. Ana shunday siymolar qatorida Mirzo Ulug'bek,

Boysung'ur Mirzo, Husayn Boyqaro, Zahiriddin Muhammad singari temuriylar faoliyatini ibrat qilib ko'rsatish mumkin. Bu hukmdorlar Amir Temurga munosib voris o'laroq, shohlikni xalqning ma'rifat olishi, el-u yurtning gullab yashnashi yo'lida safarbar etgan. Shijoatli sarkarda, temuriy hukmdor Husayn Boyqaro-Husayniy 1469-yil Hirot taxtini qo'lga kiritgach, umrining oxiriga qadar Xuroson davlatini boshqardi. Qirq yilga yaqin vaqt davomida iqtisodiy-ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalarda tubdan o'zgartirishlar kiritildiki, bu ezgu ishlarning boshida buyuk mutafakkir Alisher Navoiy Husayn Boyqaroning faoliyatini qo'llab-quvvatladi, unga hamkorlik qildi. Navoiy va Husayniy jonbozligi natijasida davrning buyuk musavvir, musiqashunos, xattot shoir va olimlari yetishib chiqdi. Husayn Boyqaro "Husayniy" taxallusi bilan turkiy va forsiy tilda ijod qilgan lirik shoirdir. Husayniyning she'rlar to'plami "Devoni Sulton Husayn Boyqaro" nomi bilan shuhrat qozongan. Shoir "Devon"iga g'azal, ruboiy, fard, muxammas janridagi she'rlar kiritilgan. Husayn Boyqaro 1485-yilda yozgan "Risolayi Husayn Boyqaro" asarida podshohlik zamonida yurti obod, elni farovon yashayotganidan faxrlanadi. Qisqa lavhada saltanatdorligini ta'riflab, Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy singari buyuklar bilan zamondosh ekanidan g'ururlanadi. Husayniy risolasi g'oyaviy-badiiy jihatdan pishiq, til va uslubining ravonligi bilan turkiy nasrning go'zal namunasi hisoblanadi. O'zbekistonda Husayn Boyqaro hayoti va ijodiy merosining zamonaviy ilmiy mezonlar asosida o'rganilishi Alisher Navoiy tavalludining 500 yillik yubileyiga tayyorgarlikning boshlanishi bilan bog'liq. Husayniyshunoslikda Abdurauf Fitrat, Olim Sharafiddinov, Hodi Zarifov, Vohid Zohidov, Po'lotjon Qayyumiy, Hamid Arasli, Sodirxon Erkinov, Alibek Rustamov, Karimbek Rustam, Suyuma G'aniyeva, Sharifa Abdullayeva, Abdurashid Abdug'afurov, Abduqodir Hayitmetov, Turg'un Fayziyev, Bahrom Jalilov, Zulxumor Eshonova, Aftondil Erkinovlar tomonidan olib borilgan izlanishlar muhim ilmiy-nazariy ahamiyatga molik. Zamonaviy adabiyotshunoslikda Husayniy she'riyati va risolasiga oid tadqiqotlarni tahlil etish ehtiyoji mavjud. O'zbek olimlarining tadqiqotlarini kuzatish asnosida davr adabiy muhitida Husayniy siymosining tutgan o'rnini aniqlash, baholash imkoniyati yaratiladi.

Istiqlol yillarida Husayn Boyqaro-Husayniy ijodiy merosini o'rganish, targ'ib va tashviq etish ishlari ancha jadallashdi. Akademik Botirxon Valixo'jayev Husayniyning shoh va shoirlik faoliyati hamda uning ma'rifatni rivojlantirishdagi xizmatlarini yoritish borasida jiddiy izlanishlar olib borgan. Xususan, olimning "Mumtoz siymolar" (I – II jild) kitobida Husayn Boyqaro – Husayniy ijodiga alohida sahifalar ajratilgan. Kitobning birinchi jildida "Husayniy – Husayn Boyqaro she'riyati" nomli fasl mavjud. Ayni shu fasl maqola tarzida "XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi" antologiyasiga ham kiritilgan. Olim Xuroson davlatida gurkiragan adabiy-madaniy muhitning maydonga kelishi va qo'llab-quvvatlanishida Husayn Boyqaroning o'rni, ayni paytda shoir Husayniy she'riyatining davr adabiy muhitidagi o'ziga xos mavqeyi xususida to'xtalib, Husayniy devoni va unga kiritilgan g'azallar haqidagi ilmiy qarashlarini bayon qilgan. "Devon"ning mashhur kotiblar Sulton Ali Mashhadiy, Sulton Muhammad Xandon tomonidan ko'chirilgan qo'lyozmasi va bu manbaning hozirda Parij, London, Turkiya fondlarida saqlanishi haqida yozadi. B.Valixo'jayev Husayniy devonining tarkibi, g'azallarining joylashtirilish tartibi, she'riyatining janr xususiyati, mavzu mundariyasi haqida fikr bildirib Husayniyning shoirlik mahoratini muxtasar tarzda o'quvchi ko'z o'ngida gavdalantiradi.

B.Valixo'jayevning "Mumtoz siymolar" kitobining II jildida Husayniy ijodiy merosi tahliliga qamrovli sahifa qo'shgan. Olim Husayniy faoliyatini quyidagicha tasniflab o'rganadi:

1. Sulton Husayn Boyqaro – Husayniy she'riyati (muqaddima o'rnida).
2. Sulton Husayn Boyqaro faoliyatini o'rganish tarixi.
3. Sulton Husayn Boyqaro shaxsiyati va faoliyatiga bir nazar.
4. Sulton Husayn Boyqaro she'riyati.

B.Valixo'jayev mazkur tadqiqoti orqali XV yuz yillikdagi adabiy jarayonda Sakkokiy, Atoyi, Gadoyi, Lutfiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiylar qatorida Husayn Boyqaroning ham o'z o'ri borligini isbotlay olgan.

F.Karimovanning "Xazoyin ul-maoniy"da Husayn Boyqaro talqini" maqolasida Navoiy va Husayniy munosabatlarining Navoiy lirikasida aks etishi masalasi yoritilgan. Unda "Xazoyin ul-maoniy"dan o'rin olgan Husayn Boyqaro madhi va ta'rif-tavsifi bilan bog'liq g'azal va baytlar tahlilga tortilgan. Navoiy she'riyatida Husayn Boyqaroning adolatparvar va saxovatli, ma'rifatparvar hukmdor sifatidagi madhi kulliyot debochasidagi ko'tarinki ruh bilan uyg'un ekanligi qayd etilgan. F.Karimova Husayn Boyqaro haqidagi g'azal va baytlarni quyidagi guruhlariga bo'ladi:

1. Husayn Boyqaroni adolatparvar shoh sifatida madh etuvchi g'azal va baytlar;
2. Shoh va shoir o'rtasidagi munosabatlar ifodasi bo'lgan g'azal va baytlar;
3. Husayn Boyqaroning zukko she'rshunos sifatidagi fazilatlari aks etgan g'azal va baytlar [Karimova, 2003: 83].

Mazkur maqolada Navoiy she'rlarida keltirilgan Husayn Boyqaro ta'rifi va tavsifi, adolatli hukmdor, zukko adabiyotshunos sifatidagi qiyofasi Husayn Boyqaro tarjimayi holining muayyan qirralarini tiklashga xizmat qilishi misollar asosida yoritilgan. F.Karimova Navoiy asarlarida Husayniy vasfi, ta'rif-tavsifi, ayni paytda shoir debochalarida Husayniy siymosining gavdalantirilishi masalasiga e'tibor qaratib, bu boradagi kuzatishlarini keyinchalik ham davom ettirgan. Olimaning "Debocha"larda Alisher Navoiy va Husayn Boyqaro munosabatlari "in'ikosi" nomli maqolasi ana shu izlanishlarining natijasidir.

Professor Hamidjon Homidiyning "Ko'hna Sharq darg'alari" kitobidan ham Husayn Boyqaro hayoti va faoliyati, ijodiy merosiga aloqador "Hamisha bedor qalb" maqolasi o'rin olgan. Maqolaga o'zbek tilini davlat tili, o'qish-o'qitish, badiiy ijod tili darajasiga ko'targan hukmdor Husayn Boyqaro siymosi gavdalantirilgan. Muallif Husayniy shaxsiyati, ijodiy merosi, g'azaliyotining mavzu ko'lami xususidagi mulohazalarini dalillashda Olim Sharafiddinov, Hodi Zarifov, Abduqodir Hayitmetov, Suyma G'aniyeva, Turg'un Fayziyevlarning tadqiqotlariga suyanadi. Maqolada Husayniy qalamiga mansub g'azallar, ularning mavzu yo'nalishi, obrazlar tizimi, g'oyaviy-badiiy xususiyatlari tahlilga tortilgan.

Sh.Sirojiddinovning "Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili", "Amir Alisher" kitoblaridagi ma'lumotlar Navoiy va Husayn Boyqaro munosabatlari doirasida Husayn Boyqaroning ota-bobosi, xonadoni, farzandlari, hukmdorligi, shoh va shoirliigi to'g'risida to'liq va ishonchli xabar berishi bilan muhim ilmiy qimmatga ega. Olim uzoq yillik kuzatishlar asosida Navoiy dahosi haqida yozilgan ilk qo'lyozmalarni tekshirib chiqqan. Bu jarayonda Navoiyning bolaligidan umrining so'nggi kunlarigacha hamrozlik qilgan Husayn Boyqaro siymosiga daxldor toza dalillarni fanga ma'lum qilgan.

Sh.Sirojiddinov Navoiy dahosiga berilgan baho xususida soʻz yuritganda “Navoiyning turkiy tildagi ijodiga voqean asosli va munosib baho bera olgan zamondoshlaridan biri Husayn Boyqarodir”[Sirojiddinov, 2011: 244] deb yozadi. Olim “Risolayi Husayn Boyqaro” asarini tekshirish asnosida Husayniy tomonidan Navoiyga koʻrsatilgan hurmat, eʼtirolarni alohida qayd etadi. “Soʻz mulkining sohibqironi” sifatida Alisher Navoiyning eʼzozlanishi hukmdor Husayn Boyqaroning ijod ahliga boʻlgan munosabatini oydinlashtirishga yordam berishi masalasi ham uning eʼtiboridan chetda qolmagan.

J.Jurayevning “Husayniyning baʼzi sheʼrlari toʻgʻrisida” nomli maqolasida esa OʻzR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat Adabiyot muzeyida saqlanuvchi 15-, 38-, 151-raqamli qoʻlyozmalar tarkibiga kiritilgan Husayniy sheʼrlari haqida maʼlumotlar berilgan. Bayozlardan topilgan sheʼrlari matni Husayniy devonining 1968-, 1995-yilgi Toshkent nusxalari bilan solishtirilgan.

Husayniy hayoti va ijodini tadqiq etish ishlari soʻnggi yillarda ham davom etmoqda. Bu davrdagi tadqiqotlarda ham masalalar qamrovi xilma-xilligi koʻzga tashlanadi. Jumladan, E.Ochilovning “Nafis majlislar” risolasida Husayn Boyqaroning hayoti va faoliyati, hukmdorligi, shoirlik salohiyati, ijodiy merosining oʻrganilishi, nashrlari xususida ilmiy-ommabop usulda hikoya qilingan. “Husayn Boyqaro” sarlavhasi bilan “Suronli yillar”, “Maʼrifat va madaniyat homiysi”, “Shohlar darveshi-yu darveshlar shohi”, “Noziktaʼb shoir va nuqtadon adabiyotshunos”, “Betakror tashbehlar” turkumida Husayn Boyqaroning serqirra faoliyati oʻrganilgan.

O.Hamroyeva “Husayn Boyqaro sheʼrlari Fitrat talqinida” sarlavhali maqolasida Husayniyning “Oʻzbek adabiyoti namunalari” majmuasiga kiritilgan gʻazallarini tekshiradi. Husayniy devonining nashriy nusxalari, OʻzR FA Sharqshunoslik markazida saqlanayotgan 1942-, 7709-, 1117-, 7015-raqamli qoʻlyozmalari Fitrat majmuasiga kiritilgan gʻazallarning matnini tekshirishga asos boʻlib xizmat qilgan.

Ayrim tadqiqotlar Husayniyning muayyan gʻazallari tahliliga bagʻishlangan. Masalan, A.Tursunov va J.Bozorovlarning “Husayniyning “Aro” radifli gʻazali tahlili” maqolasida Husayniy qalamiga mansub “Vahki, koʻnglum nolasi har dam buzulgʻon jon aro” deb boshlanuvchi toʻqqiz baytli gʻazali tahlilga tortilgan. Ishqiy mavzuda yozilgan ushbu gʻazalning vazni aniqlangan, taqteʼsi ishlab chiqilgan. Husayniy qoʻllagan badiiy sanʼatlarning lirik qahramon ruhiy olamini yoritishdagi vazifasi ochib berilgan.

B.Rajabova “Risola”ning qahramoni” maqolasida Alisher Navoiy dahosiga xos chizgilarning maktabdosh doʻsti, zamona hukmdori Husayn Boyqaroni kuzatadi. Husayniy “Risola”si Alisher Navoiyning komil shaxsiyati, ijodiy merosi xususida maʼlumot beruvchi muhim tarixiy manba sifatida talqin etiladi.

Sh.Qorayevning “Temuriy shoirlar tazkirasi” risolasida Sohibqiron Amir Temur avlodlaridan boʻlgan 68 nafar shoh va shoirlarning ijodi yoritilgan. “Sulton Husayn Boyqaro – Husayniy” sarlavhasi ostida Husayn Boyqaro zamonasi, “Oliy Majlis”lari Navoiy va Husayniy, Jomiy va Husayniy munosabatlari xususida soʻz yuritilgan. Qizigʻi, yetti sahifa berilgan maʼlumotlarning deyarli barchasi boshqa mualliflarga tegishli. Iqtiboslarning hajmi nihoyatda katta. Sh.Qorayev Husayniyning shoirligi, ijodiy merosi xususida biroz yanglish maʼlumotlarni ham risolasiga kiritgan. Masalan, mazkur ishdagi quyidagi uch bahsli holatga eʼtibor qarataylik:

1. Asarlari jumlasidan – “Majolis ul-ushshoq” kitobidir (Bobur uning muallifi Kamoliddin Husayn Guzargohiy degan).

2. Shoh – shoirning hozirgacha 202 g'azali, shoirlar sultoni g'azaliga bog'langan 3 muxammasi, 6 ruboiysi, shuningdek, fors-tojikcha 2 g'azali, 1 ruboiysi va bir necha baytlari ma'lum.

3. G'azallarning barchasi ramal bahrida [Qorayev, 2023: 36-37].

Ushbu ma'lumotlar asl haqiqatga u qadar muvofiq emas. Risolada Husayn Boyqaro shaxsiyati, faoliyatini yoritishga xizmat qiladigan tarixiy manbalardagi dalillar ham noto'g'ri talqin etilgan o'rinlar uchraydi. Bu holat Sh.Qorayevning Husayniy ijodiy merosiga oid qilingan tadqiqotlar bilan to'liq tanish emasligini ko'rsatadi.

Husayniy ijodi bo'yicha vaqtli matbuotda ham ayrim maqolalar e'lon qilib turilibdi. "Jadid" gazetasining 2024-yil 5-aprel (№15) sonida A.Erkinov va G.Yo'ldashevaning "Husayn Boyqaro "Zafarnoma"si" sarlavhali maqolasi bosildi. Unda Amerika Qo'shma Shtatlarida saqlanayotgan, Sharafiddin Ali Yazdiy tomonidan yozilgan "Zafarnoma" asarining qo'lyozmasi haqida xabar berilgan. 1467-68-yili ko'chirilgan qo'lyozmaning boshida Husayn Boyqaro madh etilgani uchun "Husayn Boyqaro "Zafarnoma"si" nomi bilan mashhurligi ta'kidlangan.

Husayniy "Devon"i va "Risola"sini tekshirishga yo'naltirilgan mazkur tadqiqotlar O'zbekistonda Husayn Boyqaro hayoti va ijodiy merosini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy izlanishlarning genezisini aniqlashga yordam beradi. Ayni paytda, Husayniy she'riyatining davr adabiy muhitidagi mavqeyini belgilashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Valixo'jayev B. Mumtoz siymolar. I jild. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 2002. – B. 3-83;
2. Valixo'jayev B. Mumtoz siymolar. II jild. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 2002. – B. 45-52.
3. Каримова. Ф. "Хазойин ул-маоний"да Хусайн Бойқаро талқини. Навоийга армуғон. Учинчи китоб. Нашра тайёрловчи: Ф.Набиев. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси, 2003. – Б. 83-88.
4. Каримова. Ф. Дебочаларда Алишер Навоий ва Хусайн Бойқаро муносабатлари инъикоси. Навоийга армуғон. Тўртинчи китоб. Нашра тайёрловчи: К.Муллахўжаева. – Т.: Фан, 2004. – Б. 80-85.
5. Ҳомидий, Ҳамиджон. Ҳамиша бедор қалб / Кўҳна Шарқ дарғалари: Бадий-илмий лавҳалар. – Т.: Шарқ, 2004. – Б. 216-220.
6. Жўраев Ж. Хусайнийнинг баъзи шеърлари тўғрисида // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2005. – № 2. – Б. 61-64.
7. Сирожиддинов Ш. Алишер Навоий: манбаларнинг қиёсий-типологик текстологик таҳлили. – Т.: Академнашр, 2011. – 326 б.
8. Ҳамроева О. Хусайн бойқаро шеърлари Фитрат талқинида // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2016. – № 5. – Б. 76-79.
9. XX аср ўзбек мумтоз адабиётшунослиги. Тузувчилар: Б.Каримов ва бошқалар. – Т.: Ўзбекистон миллий энсклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2016. – Б. 213-219.
10. Очилов Э. Нафис мажлислар. Илмий-оммабоп рисоалар. – Т.: Info Capital Group, 2018. – Б. 33-54.
11. Турсунов А., Бозоров Ж. Хусайнийнинг "Аро" радифли ғазали таҳлили // Ўзбекистонда хорижий тиллар. – 2021. – № 3. – Б. 257-265.
12. Ражабова Б. Боқий васиятномалар. – Т.: Фан, 2022. – Б. 216-224.
13. Қораев Ш. Темурий шоирлар тазкираси. – Т.: Интеллект, 2023. – Б. 35-42.
14. Сирожиддинов Ш. Амир Алишер. Ҳаёти ва фаолияти. – Т.: Адабиёт, 2023. – 200 б.
15. Erkinov A., Yuldasheva G. Husayn Boyqaro "Zafarnoma"si // Jadid. – 2024. – 5-aprel. – № 15. – B. 1; 4.

ALISHER NAVOIY TOSHBOSMA DEVONLARIDAGI AYRIM G'AZALLAR MATNINING QO'LYOZMA NUSXALAR BILAN QIYOSI

Dilnoza Rustamova Ahmad qizi

O'zR FA Davlat adabiyot muzeyi lektori,

dilnozashahriyor@gmail.com

10.52773/tsuull.conf.navoiy.2025/KUOH1365

Annotatsiya. Maqolada Navoiy toshbosma devonlaridagi ba'zi g'azallar mo'tabar qo'lyozma nusxalar matni bilan o'zaro qiyosiy o'rganilgan. Toshbosma devonlardagi matniy farqlanishlarning sabablari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, qo'lyozma, toshbosma devon, kotib, bayt.

COMPARISON OF THE TEXTS OF SOME GAZELLES IN THE LITHOGRAPHY BOOKS OF ALISHER NAVAIY WITH MANUSCRIPTS

Abstract. This article compares select ghazals from the lithographic divans of Alisher Navoi with the text of authoritative manuscripts. It identifies and analyzes the textual discrepancies between the two sources, providing an examination of the factors contributing to these differences. The study aims to offer insights into the variations and their implications for the accurate representation of Navoi's works.

Keywords: Alisher Navoi, manuscript, lithographic divan, scribe, verse.

Navoiy lirik asarlarining sahih matnini yaratish qo'lyozma, toshbosma manbalar va joriy nashrlarni kompleks tarzda tekshirishni taqozo etadi. Bunda shoir yashagan davr hamda o'rtadagi besh yuz yillik masofa ijodkor adabiy merosining qay darajada o'zgarishlarga uchragani, asl matn qanchalik saqlanib qolgani yoxud uzoqlashilganiga oid ma'lumotlar manbalarni qiyoslash orqali yuzaga chiqadi. Zotan, akademik D.Lixachev "...har bir asar muallifning boshqa asarlari bilan bog'liq holda, to'plamlar, davriy nashrlar, arxivlarning bir qismi, o'z davri adabiyoti bilan o'zaro aloqada bo'lishini yozar ekan, izolyatsiya qanchalik kam bo'lsa, asar matnining tarixini tiklashga shunchalik imkoniyat bo'ladi", deb hisoblaydi [Лихачев Д, 1964:61].

Toshbosma devonlardagi she'rlarning matnlarini noyob qo'lyozma nusxalar bilan solishtirish natijasida she'rning ayrim qismlari – bayt yoki bandlarni o'zgartirgan farqlanishlarini ko'rsatish mumkin:

Mumtoz matnlarda bir harf o'zgarishi ham so'zning o'zgacha ma'no ifodasini yoxud bayt, band ma'nosini o'zgartirib yuborishi mumkin. Navoiyning lirik asarlari bayt yoki band tarzida mustaqil ma'no ifodalasa-da, ularning bir-birini taqozo qilishi yaxlit mantiqiy tizimni hosil qiladi. Shunday qilib, bir harf, bir so'zning o'zgarishi asar g'oyasiga ta'sir etishigacha olib boradi.

"Sanga" radifli g'azalda bir so'z o'rnida boshqasi qo'llanilishi oqibatida bayt ma'nosi yo'nalishi o'zgargan holatlar mavjud. To'rtinchi bayt №872, №306, №771, №912, №944, №22, №19, №18, №219, №220-devonlarda bu tarzda ko'chirilgan:

قاي پری پیکرگا دیرسین تیلبا بولدونگ بو صفت

ای پری پیکر نی قیلسنگ قیل فدا بولدوم سنگا.

№6, №229-devonlarda esa:

قاي پری پیکرگا دیرسین تیلبا بولدونگ بو صفت

ای پری پیکر نی قیلسنگ قیل منگا بولدوم سنگا.

MUNDARIJA CONTENTS	
Shuhrat SIROJIDDINOV. Turkiy dunyo hamkorligining mustahkam asosi Туркі әлем ынтымақтастығының мықты негізі	7
Қанат БАЙБОЛОВ. Екі халық арасындағы бауырлық пен достық рәмізі Ikki xalq qardoshligi va do'stligi simvoli	11
I SHO'BA. ALISHER NAVOIY ADABIY MEROSINING JAHON TAMADDUNIDA TUTGAN O'RNI SECTION I. THE PLACE OF ALISHER NAVAII'S LITERARY HERITAGE IN WORLD CIVILIZATION	
Boqijon TO'XLIYEV. Nasimiy va Navoiy nazmi – badiiy tafakkurning yangi bazmi	15
Islam JEMENEY. Әлішер Навои	23
Yashar QOSIM. Dohiy Alisher Navoiyning ulug' izdoshi (Muhammad Fuzuliy sheiriyatida poetik in'ikos tarzining o'ziga xosligi)	35
Qodirjon ERGASHEV. Renessans adabiyotida etologik janr taraqqiyoti	42
Əlimuxtar MUXTAROV. Nizami Gencevi ve Alishir Navai'nin tür ruhu eserlerinin ve araştırmacılarının gözü ile	47
Roviyajon ABDULLAYEVA. Alisher Navoiy fenomeni yoxud Navoiy ijodining olamshumul ahamiyati	52
Насриддин НАЗАРОВ. Гуманизм и креативность в творчестве Наваи как фактор обеспечения связей между народами Евразии	60
Burobiya RAJABOVA. O'zbek navoiyshunoslari Jomiy haqida	67
Karomat MULLAXO'JAYEVA. Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy g'azallarida Yusuf (a. s.) siymosining badiiy talqinlari	77
Tozagul MATYOQUBOVA. Sharq adabiyotining yetuk tadqiqotchisi	82
Nosir JO'RABOYEV. Ikki turkman hukmdori ijodi va Alisher Navoiy	87
Молдасанов Е.М., АБДУВАЛИТОВ Н.Б. Әлем әдебиетінің асқар шыңы (Әлішер Науаидың 584 жылдығына орай)	95
Hulkar HAMROYEVA. Alisher Navoiy ijodida san'at talqini	99
Злиха ЖАНТАСОВА. Шығыс әдебиетінің қазақ фольклорындағы көрінісі	103
Sherxon QORAYEV. Alisher Navoiy Badaxshon shohi va shoir Sulton Muhammad La'liy ijodi tadqiqotchisi (Navoiy va uning zamondoshlari tazkiralari ma'lumotlari asosida)	109
Ahmad AKHLAQUE, Asror Allayarov. Alisher Navoi's creative works: a scientific exploration	115

Fayzulla ISKANDAROV, Dostonjon Tojiev. “Alisher Navoi international award”: establishment and historical significance for the turkic world	118
Diyora ABDUJALILOVA. Alisher Navoiy va Yahyobey Toshlijali dostonlarida shayx va avliyolar timsoli	124
Orifjon OLIMJANOV. Alisher Navoiy va Lorendeli Hamdiy “Layli va Majnun” dostonlari kompozitsiyasiga doir	131
II SHO‘BA. NAVOIY NAZMIY, NASRIY VA ILMIY MEROSINI O‘RGANISH MASALALARI SECTION II. ISSUES OF STUDYING NAVAIY'S POETRY, PROSE AND SCIENTIFIC HERITAGE	
Nurboy JABBOROV. Alisher Navoiy “Tarixi anbiyo va hukamo” asarining siyarnoma turkumida tutgan o‘rni	136
Nusratullo JUMAXO‘JA. Navoiyning yigitlik lirikasiga mansub mustazodi	149
Maqsud ASADOV. Alisher Navoiy “Tanbeh”larining g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari (“Mahbub ul-qulub” asari misolida)	155
Dr. Kemal Yavuz ATAMAN. Ali Şir Nevaî beyitlerinde kulluk şuuru	160
Zuhriddin ISOMIDDINOV. Navoiyning “qaychi” g‘azali	165
Baxtiyor FAYZULLOYEV. Qo‘qon adabiy muhitida Navoiyga izdoshlik	170
Iqboloy ADIZOVA. Adabiy ta’sir va poetik tafakkurning yangilanishi	177
Nafas SHODMONOV, G‘iyosiddin SHODMONOV. Olti dostonida Odam Ato timsoli talqini	185
Faridaxon KARIMOVA. Xorazm adabiy muhitida debochanavislik an’analari	193
Islomjon YAQUBOV. O‘zaro ta’sir, ijodiy mushtaraklik va o‘ziga xoslik	200
Shavkat HAYITOV, Gulshod SHOYIMOVA. Alisher Navoiyning nabotot va hayvonot olamiga munosabati	205
Obidjon KARIMOV. Alisher Navoiy irfoniy olamining yangicha talqini	212
Gulbahor ASHUROVA. O‘zbek ayol shoiralari ijodida Alisher Navoiy obrazi tasvirlari	216
Qo‘ldosh PARDAYEV. Navoiy g‘azallariga Muqimiyning nazira va taxmislari	221
Ilyos ISMOILOV. Abror hayrati	226
Shermuhammad AMONOV, Abdulhaq RAHIMI. Alisher Navoiy mustazodiga bog‘langan muxammas haqida	229
Zilola AMONOVA, Shahlola SAFAROVA. “Farhod va Shirin” dostonidagi na’t boblarning manbalari va badiiyati	235
Abdulhamid QURBONOV. Badiiy matn va tasviriy vositalar mutanosibligi	242
Muqaddas TOJIBOYEVA. Abdulla Qodiriy romanlarida Alisher Navoiyga izdoshlik masalalari xususida	248
Orzigul HAMROYEVA. Radifning bayt kompozitsiyasidagi o‘rni	252

Ma'rifat RAJABOVA. Xalq maydon kulgi san'ati belgilarining Navoiy ijodidagi ko'rinishlari	256
Nodira SOATOVA. "Farhod va Shirin" dostoni – an'ana takomili, taraqqiysi hamda sintezi sifatida	260
Umida RASULOVA. "Alisher Navoiy" romanida obraz poetikasi	266
Marg'uba ABDULLAYEVA. Yetti sayyora: badiiy talqin va ilmiy dunyoqarash	269
Sohiba UMAROVA. Suyuma G'aniyeva – navoiyshunos	273
Zuhra MAMADALIYEVA. Alisher Navoiy "Xamsa"sida mirrix obrazining majozilik xususiyatlari	277
Aziz RAJABIY. Alisher Navoiy g'azallarining ohang jilolari (Yunus Rajabiy musiqiy merosi misolida)	282
Zarif QUVONOV. "Hayrat ul-abror"ning yangi tadqiqatlari xususida	286
Farruxbek ABDALIYEV, Gulnoza OSMANOVA. "Xamsa"da "kampir" obrazi talqini	290
Nafisa RAXMANOVA. Ramziy-majoziy obrazlar ta'vili haqida mulohazalar	293
Kamola ULUG'MURODOVA. Navoiy nazmida Layli obrazining badiiy talqini	299
Mavluda ORTIQOVA. Alisher Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat" asarida valiylarga xos sifatlar talqini	303
Jamila EISAR. Alisher Navoiyning she'riyatida oyina timsolining talqini ("G'aroyib us-sig'ar misolida")	308
Azizbek TOSHPO'LATOV. Alisher Navoiyga izdoshlik: Ahmad Tabibiy taxmislari	313
Sevara PARMONOVA. Tasavvufiy tazkiralari va Alisher Navoiy asarlarida Ibrohim Adham nomining zikr etilishi	318
III SHO'BA. ALISHER NAVOIY ASARLARINING MANBALARI VA MATNIY TADQIQI SECTION III. SOURCES AND TEXTUAL RESEARCH OF ALISHER NAVAI'S WORKS	
Dilnavoz YUSUPOVA, Umedullo MAHMUDOV. Alisher Navoiyning "Munshaoti Abdulloh Marvorid"dan o'rin olgan forsiy maktublari xususida	323
Manzar ABDULXAYROV. Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni tabdillari tahlili	330
Dr. Farhad RAHIMI. Senglah Sözlüğünün Feraği Düzeltmeleri ve Feraği'den Yanlış ktarmaları Üzerine	335
Gholamreza RAZMI. Özbekistan'da yayimlanmış iki Hayretü'l-ebrar'in tashih edilmiş metnindeki hatalarin sebeplerine bir bakiş	352
Altay NOORULLAH. Navoiy asarlarida tinish belgilarining yanglish ishlatilishi	365

Sevda BEHESHTI. Navai's Poetry as Reflected in Miniature Paintings (A study of Illustrated manuscripts preserved in Iranian collections)	376
Oysara MADALIYEVA. Alisher Navoiyning dastlabki ikki devoni Hamid Sulaymon nigohida	384
Dr. Siyamek HÜSSEYINALIZADE (Ergin Avşar). Amîr Alî Şîr Nevaî'nin şiirlerinde Şamanlığa aid Terimler ve ritüeller	395
Ozoda TOJIBOYEVA. Parij kulliyotidagi "Favoyid ul-kibar"ning matniy xususiyatlari	407
Husnigul JO'RAYEVA. Husayn Boyqaro – Husayniy adabiy merosining O'zbekistonda o'rganilishi	412
Dilnoza RUSTAMOVA. Alisher Navoiy toshbosma devonlaridagi ayrim g'azallar matnining qo'lyozma nusxalar bilan qiyosi	417
Erfan ESHGHÎNOUR. Fâni Divanındaki Avnî Divanından Tercüme Olunmuş Şiirler Üzerine	423
Lochinbek AHMADALIYEV. Po'latjon Qayyumiy tazkiralarda Alisher Navoiy faoliyatining yoritilishi	433
Dilnavoz SATTOROVA. Navoiy g'azallariga Sa'diy taxmislari	438
IV SHO'BA. ALISHER NAVOIY ASARLARINING XORIJIY TILLARGA TARJIMASI VA CHET ELLARDA O'RGANILISHI SECTION IV. TRANSLATION OF ALISHER NAVA'I'S WORKS INTO FOREIGN LANGUAGES AND STUDY ABROAD	
Hulkar HAMROYEVA, Shahlo NARALIYEVA, Ozodaxon MUSAYEVA. Qozog'istonda Mir Alisher Navoiy ijodining o'rganilishi	444
Abdulhay SOBIROV, Zamira DJURABAYEVA. "Muhokamat ul- lug'atayn" – turkiy xalqlar leksikasining so'nmas bulog'i	451
Münevver TEKCAN, Serpil Yazıcı ŞAHİN. Muhakamat al-lughatayn's literary and academic aspects.	455
Бермет ЗАКИРОВА, Дамилова НУРИЙЛА. Алишер Навоинин чыгармаларындагы тилдик каражаттар аркылуу студенттин кеп маданиятын өстүрүү	462
Nishonboy XUSANOV. "Hayrat ul-abror"dagi teonimlarning semantik va badiiy xususiyatlari	468
Mardon RAHMATOV. Qo'shma fe'l komponentlari inversiyasi	472
Rashid ZOHID. Hayot – firoq manzili	478
Shahlo HOJIYEVA. Alisher Navoiy badiiy kashfiyotlari – Cho'lpon estetik tafakkuri yangilanishi omili	482
Mo'minjon SULAYMONOV. Alisher Navoiy davrida isiriq solinganmi?	488
Abdumurod TILAVOV. Alisher Navoiy ma'naviy merosi va zamonaviy ta'lim	492
Nilufar RASULOVA. Alisher Navoiyning boqiy merosi jahon tillarida	497
Ozodaxon MUSAYEVA, Gulchehra SULTONOVA. "Muhokamat ul- lug'atayn" asaridagi turkiy fe'llar va omonim so'zlar tahlili	502

Iroda ISHONXANOVA. Alisher Navoiy hayoti va ijodining “Литература” darsliklarida aks etishi	505
Shahlo NARALIYEVA, Farrux ABDALIYEV. Hazrat Navoiy ijodida nutq madaniyati	514
АШИРОВА Т.К., КАРАЕВА Н.О., ЗАКИРОВА Б.А. Алишер Навоинин чыгармаларын санарип платформалар аркылуу жайылтуу	518
Dilorom YULDASHEVA, Shahlo NARALIYEVA. Alisher Navoiyning didaktik qarashlari	523
Komiljon ABDULLAYEV. Ta’lim tizimi bosqichlarida Alisher Navoiy hayoti va ijodini o’rgatishda fanlararo integratsiyadan foydalanish	527
Gulnoza YULDASHEVA, Sevinch UBAYDULLAYEVA. “Lison ut-tayr” dostonining ayrim morfemik xususiyatlari tahlili	531
Feruza DJUMANIYAZOVA. Alisher Navoiy ijodida milliy etnosport o’yinlari	534
Hamida JURAQOBILOVA. O’zbek she’riy matnlaridagi kognitiv metaforalarning fransuz tilida ifodalanishi	539
Abdug’ani NASRIDDINOV. Navoiyshunoslikda yangicha yondashuv	544
TEZISLAR ADABIYOTSHUNOSLIK	
AHMADOVA Shohsanam. Hofiz Xorazmiy va Alisher Navoiy ijodida zohid obrazi tasviri	550
ABDURAIMOVA Xafiza. Alisher Navoiy g’azaliyotida Doro obrazi talqinlari	553
ALIYEVA Sevinch. Anbiyolar haqidagi manbalarda Iso payg’ambar obrazi tasviri	556
ALMARDONOVA Aziza. Alisher Navoiy tarji’bandlarida dunyo ramzi	561
DEHQONOV Akramjon. Bir g’azal sharhi	564
DOLIMOV Shokir. «Hayrat ul-abror» dostoni sharhining rus tiliga tarjimasi xususida	567
GAFUROVA Shaxnoza. Navoiy me’rojnoma baytlarida qo’llangan badiiy san’atlar	569
IBOTOVA Madina. Alisher Navoiy g’azallarida jon va ishq munosabatining badiiy ifodasi	572
MEYLIYEV Xudoyberdi. Navoiy va zamondoshlari asarlarida Mirzo Mironshoh saroyi adabiy muhiti va shoir Lutfulloh Nishopuriy ijodiy faoliyatining yoritilishi	576
MUQUMOVA Surayyo. “Nasoyim ul-muhabbat”: ism, xosiyat va xususiyat	579
NASRULLAYEV Elmurod, SIROJIDDINOVA Sevinch. Xalq og’zaki ijodida Navoiy timsoli talqini	581

NURULLAYEVA Hulkaroy, MAMADALIYEVA Madina. Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarini o’qitish bo’yicha ayrim mulohazalar	584
OLIMJONOV Davronbek. “Boburnoma” asarida tarixiy shaxslar tavsifi (Alisher Navoiy shaxsi misolida)	587
PARDAYEVA Nigora, PIRNAZAROVA Barno. Navoiy lirikasida kichik lirik janrlar	589
SHOMURODOV San’at. Alisher Navoiy va Husayn Boyqaro munosabatlari isajon sulton talqinida	593
TO’XTAMURATOV Furqat. Alisher Navoiy g’azaliga Muhsiniy tatabbu’si	596
TURDIYEVA Maftuna. “Layli va Majnun” dostonlari kompozitsiyasidagi ba’zi farqli jihatlar	599
UMAROVA Dildor. Alisher Navoiy asarlarida sukut go’zalligi ifodasi	602
UMAROV Sardorbek. Ma’rifatning haqiqati – hayratdir	604
YANGIBOYEV Shavkat. Ito haqida	607
TILSHUNOSLIK	
YULDASHEVA Dilorom. Alisher Navoiy asarlarida rang-tus ifodalovchi birliklar	611
AXMADJANOVA Malika. Alisher Navoiy va o’zbek tilining boyitilishi: ilmiy metodlar va uslublar	613
AKBAROVA Zulfizargul. Alisher Navoiy asarlarida qo’llanilgan antonimlik hosil qiluvchi “Ahl” komponentli lug’aviy birliklar tahlili	617
YUSUPOVA Dildora. Alisher Navoiy asarlarida qimmatbaho tosh nomlari	619
MUNDARIJA	622